

РОЛЬ ТА МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

У статті автор досліджує структуру та особливості підвідомчості адміністративних судів України. Проаналізовано особливості розгляду адміністративними судами України справ щодо захисту виборчих прав і свобод громадян та інших суб'єктів виборчого процесу.

Ключові слова: вибори, виборчі права, захист прав, адміністративний суд.

В статье автор исследует структуру и особенности подведомственности административных судов Украины. Проанализированы особенности рассмотрения административными судами Украины дел по защите избирательных прав и свобод граждан и других субъектов избирательного процесса.

Ключевые слова: выборы, избирательные права, защита прав, административный суд.

The author investigates the structure and features of the jurisdiction of administrative courts of Ukraine. The features of consideration of administrative courts of Ukraine cases for the protection of the electoral rights and freedoms of citizens and other subjects of the election process are analyzed.

Key words: elections, electoral rights, protection of rights, administrative court.

Вступ. Відповідно до положень статті 55 Конституції України права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Отже, виборчі права громадян мають бути захищені, окрім адміністративного порядку, у порядку судовому.

Особливе місце у системі судової влади України посідають адміністративні суди, які здійснюють правосуддя у справах, пов'язаних із порушеннями виборчого процесу. Слід відзначити, що для таких категорій справ передбачено особливу процедуру провадження, що виокремлює їх із загального масиву та вимагає більш посиленої уваги наукової спільноти до аналізу порядку їх розгляду і подальшого виконання рішень.

Підкреслимо, що під час дострокових парламентських виборів в окружних адміністративних судах було розглянуто 54% усіх позовних заяв, що надійшли від уповноважених суб'єктів звернень, що свідчить, по-перше, про основне місце адміністративних судів у системі захисту виборчих прав громадян, по-друге, про важливість та актуальність проведення наукових досліджень у зазначеній сфері.

Аналіз останніх публікацій. Питанням здійснення судового захисту прав громадян у відносинах з органами виконавчої влади свого часу були присвячені роботи В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Галуцька, О.В. Кузьменко, В.І. Курило, Р.С. Мельника та ін. [2, с. 236–250; 3, с. 248–249; 4, с. 212–224; 5]. Слід відзначити, що у 2016 році був прийнятий новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів», що зумовлює відновлення наукового інтересу до сфери повноважень і побудови судів, зокрема адміністративних, а також порядку їх процесуальних повноважень у зв'язку із переглядом принципів функціонування судів України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення структури і повноважень адміністративних судів України, а також особливостей розгляду справ, пов'язаних із порушеннями виборчих прав громадян.

Результати дослідження. Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус судів» суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом. Апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є, відповідно, апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах. У складі Верховного Суду діє касаційний адміністративний суд [6].

Відповідно до чинного виборчого законодавства України рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, членів цих комісій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, кандидатів у депутати та в Президенти України, їхніх довірених осіб, партій, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів, що порушують законодавство про вибори, можуть бути оскаржені до суду в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України. Суд, до якого подано адміністративний позов щодо призначення, підготовки і проведення виборів депутатів, невідкладно повідомляє Центральну виборчу комісію, відповідну окружну та (чи) дільничну виборчу комісію про відкриття провадження у справі та про ухвалене судом рішення [7, с. 8].

Порядок забезпечення виборчих прав громадян адміністративними судами України зазначений у Кодексі адміністративного судочинства України і реалізується у формі «захисту». Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого і своєчасного розгляду адміністративних справ [9].

Загальні правила підвідомчості справ, пов'язаних із виборчим процесом, викладені у статтях 17, 18, 24 Кодексу адміністративного судочинства. Згідно з ними юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму. Юрисдикція адміністративних судів також поширюється на публічно-правові спори, зокрема спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму [9].

Адміністративні справи, предметом оскарження у яких є рішення, дії чи бездіяльність виборчої комісії (комісії з референдуму), члена цієї комісії, розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді колегією у складі трьох суддів. Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму.

Якщо звернутися до структури адміністративного процесу, встановленого Кодексом адміністративного судочинства, то можна побачити, що він складається з таких стадій:

- звернення з адміністративним позовом і відкриття провадження в адміністративній справі;
- підготовче провадження;
- судовий розгляд та ухвалення судового рішення;
- перегляд судового рішення (апеляційний порядок, касаційний порядок, перегляд рішення Верховним Судом України, перегляд за нововиявленими обставинами);
- виконання судового рішення [9].

Для певної категорії адміністративних справ кодексом передбачений спрощений порядок розгляду, тобто суддя розглядає справу в порядку скороченого провадження одноособово, без проведення судового засідання та виклику осіб, які беруть участь у справі. Але в нашому випадку розгляд адміністративних справ щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму, у порядку скороченого провадження не допускається. Розгляд цих справ має відбуватися за загальною процедурою, передбаченою Кодексом адміністративного судочинства.

Законодавством встановлені такі сфери спеціального застосування процесуального законодавства (статті 172–176 Кодексу адміністративного судочинства):

- у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій із референдуму, членів цих комісій;
- у справах щодо уточнення списку виборців;

– у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, які порушують законодавство про вибори та референдум;

– у справах щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу;

– у справах, пов'язаних із виборами Президента України.

Розглянемо ці особливості дещо докладніше.

1. Щодо справ, пов'язаних з оскарженням рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій із референдуму, членів цих комісій.

Виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити рішення, дію чи бездіяльність виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій, якщо таке рішення, дія чи бездіяльність порушує виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.

Рішення, дію чи бездіяльність виборчої комісії Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських (зокрема, міст Києва і Севастополя), районних у містах виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів; територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та проведення виборів Президента України, народних депутатів України; обласних комісій із референдуму і комісії Автономної Республіки Крим із всеукраїнського референдуму, а також членів зазначених комісій оскаржуються до окружного адміністративного суду за місцем знаходження відповідної комісії.

Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк із дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності.

Суд вирішує такі адміністративні справи у дводенний строк після надходження позовної заяви. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли до дня голосування, вирішуються судом у дводенний строк, але не пізніше ніж за дві години до початку голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування, вирішуються судом до закінчення голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування, але після закінчення голосування, вирішуються судом у дводенний строк після надходження позовної заяви [9].

2. Щодо справ, пов'язаних з уточненням списку виборців.

Право звернутись з адміністративним позовом про уточнення списку виборців, зокрема про включення або виключення зі списку себе особисто або інших осіб, має кожен, хто має право голосу на відповідних виборах або референдумі. Позовна заява про уточнення списку виборців подається до адміністративного суду без сплати судового збору. Позовну заяву може бути подано не пізніше ніж за два дні до дня голосування.

Суд вирішує адміністративні справи щодо уточнення списку виборців у дводенний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше ніж за два дні до дня голосування, а якщо по-

зовна заява надійшла за два дні до дня голосування – невідкладно. Постанови адміністративного суду щодо внесення змін у списки виборців виконуються негайно [9].

3. Щодо справ, пов'язаних з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб.

Виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити рішення, дію чи бездіяльність органів виконавчої

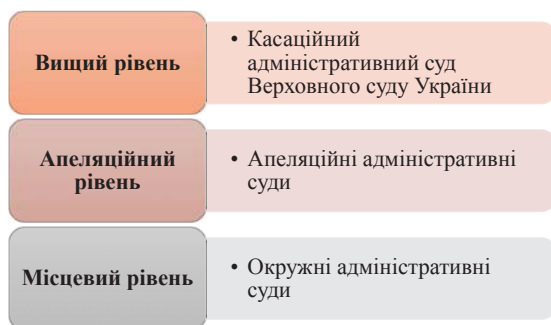

Рис. 1. Структура адміністративних судів України

влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, якщо такі рішення, дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.

Позовна заява щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб подається до окружного адміністративного суду за їх місцезнаходженням. Позовна заява щодо дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, що порушують законодавство про вибори та референдум, подається до місцевого загального суду як адміністративного суду за їх місцезнаходженням.

Позовні заяви може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк із дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності. Суд вирішує такі адміністративні справи у дводенний строк після надходження позовної заяви.

У разі встановлення судом під час розгляду виборчого спору порушення засобом масової інформації чи інформаційним агентством вимог закону про вибори суд невідкладно повідомляє про це Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в інформаційній та видавничій сферах, Центральну виборчу комісію, відповідну окружну виборчу комісію [9].

4. Щодо справ, пов'язаних з оскарженням дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу.

Виборець (громадянин, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі) може оскаржити дії чи бездіяльність кандидатів, їхніх довірених осіб, партії (блоку), місцевої організації партії, їхніх посадових осіб та уповноважених осіб, ініціативних груп референдуму, інших суб'єктів ініціювання референдуму, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, що порушують законодавство про вибори чи референдум, якщо ці дії чи бездіяльність порушують виборчі права або інтереси щодо участі у виборчому процесі чи процесі референдуму його особисто.

Позовна заява подається до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена, або до окружного адміністративного суду за місцем вчинення дії чи місцем, де ця дія повинна бути вчинена.

Позовні заяви може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк із дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності. Суд вирішує такі адміністративні справи у дводенний строк після надходження позовної заяви [9].

5. Щодо справ, пов'язаних із виборами Президента України.

Виборча комісія, кандидат на пост Президента України, партія (блок) – суб'єкт виборчого процесу, виборець, законні права або охоронювані законом інтереси яких порушено, мають право оскаржувати рішення чи дії об'єднання громадян, виборчого блоку, його посадової особи чи повноважного представника, які стосуються виборів Президента України, крім тих рішень чи дій, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян належать до його внутрішньої організаційної діяльності або його виключної компетенції. Дії кандидатів на пост Президента України, їхніх довірених осіб оскаржуються до Київського апеляційного адміністративного суду.

Суд розглядає і вирішує адміністративні справи за скаргами, поданими на вчинені порушення з моменту припинення голосування на виборчих дільницях, протягом двох днів після дня голосування [9].

Крім того, правовий режим судових рішень в адміністративних справах, пов'язаних із виборчим процесом, має такі особливості:

1) у разі виявлення порушень, що можуть бути підставою для притягнення до відповідальності не за правилами Кодексу адміністративного судочинства, суд постановляє окрему ухвалу з повідомленням про наявність таких порушень і надсилає її до органів чи осіб, уповноважених вжити у зв'язку з цим заходів;

2) судові рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк із дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, – не пізніше ніж за чотири години до початку голосування;

3) копії судового рішення невідкладно видаються особам, які брали участь у справі, або надсилаються їм, якщо вони не були присутні під час його проголошення;

4) судові рішення за наслідками розгляду судами першої інстанції справ набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх апеляційного оскарження – з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції; судові рішення Вищого адміністративного суду України набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені;

5) на обчислення строків, встановлених щодо справ про порушення виборчого законодавства, не поширюються правила статті 103 Кодексу адміністративного судочинства «Обчислення процесуального строку». Строки, встановлені статтями 172–177 Кодексу адміністративного судочинства, обчислюються календарними днями і годинами.

Останнім днем строку, який має закінчитись із настанням певної події, є день, що передує дню вказаної події. Днем бездіяльності є останній день встановленого законом строку, в який мало бути вчинено дію або прийнято рішення. Днем подання позовної заяви, апеляційної скарги є день їх надходження до відповідного суду. Позовні заяви, апеляційні скарги, подані після закінчення цих строків, суд залишає без розгляду [9].

Отже, важливим елементом цих строків є момент їх початку, який визначається днем прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності. Це перша відмінність строку звернення до суду щодо вирішення виборчих спорів від строку звернення до суду в інших спорах адміністративної юрисдикції, у яких, як правило, цей строк обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод та інтересів [10].

У виборчих спорах немає необхідності з'ясування обставин щодо дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод та інтересів. Таке правове становище дозволяє чітко визначити початок строку звернення до суду для вирішення виборчих спорів, який не залежить від суб'єктивного сприйняття позивачем моменту порушення його права чи інтересу.

Висновки. На підставі проведеного дослідження сформулюємо такі висновки.

1. Законодавством України встановлений як адміністративний, так і судовий порядок захисту порушених виборчих прав громадян. Основними судовими органами, що здійснюють розгляд таких справ, є адміністративні суди. Відповідно, справи, що виникають із виборчих правових відносин, є справами адміністративної юрисдикції.

2. Адміністративні суди посідають особливе місце в механізмі забезпечення виборчих прав громадян, оскільки є органом, до якого особа може звертатися напряму без витрачання зусиль на адміністративний порядок розгляду справ. Адміністративні суди за своєю суттю є реалізацією конституційного принципу поділу державної влади і реалізації права громадян на захист своїх прав і законних інтересів.

3. Відповідно до положень чинного законодавства адміністративними судами є окружні адміністративні суди, апеляційні адміністративні суди та Касаційний адміністративний суд Верховного суду України.

4. Функції місцевих окружних адміністративних судів можуть виконувати місцеві загальні суди. Наприклад, адміністративні справи щодо уточнення списку виборців розглядає місцевий загальний суд як адміністративний суд за місцезнаходженням відповідної комісії.

5. Кодексом адміністративного судочинства встановлений особливий порядок розгляду адміністративних справ, що впливають із виборчих відносин. Наприклад, судові справи, предметом оскарження у яких є рішення, дії чи бездіяльність Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, їхньої посадової чи службової особи, виборчої комісії, члена цієї комісії, розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді колегією у складі трьох суддів. Крім того, виборчі справи розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді та у місцевому загальному суді як адміністративному суді колегією у складі трьох суддів також з ініціативи судді в разі їх особливої складності.

6. Строк звернення до суду з позовною заявою про вирішення виборчого спору має особливості щодо його закінчення. Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, члена цієї комісії, що мали місце до дня голосування, може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк, але не пізніше двадцять четвертої години дня, що передує дню голосування. Строки подання позовних заяв щодо виборчих спорів є абсолютними і їх не може бути поновлено, зокрема незалежно від того, коли позивач дізнався про прийняття рішення, вчинення дії чи допущення бездіяльності.

7. Також за загальним правилом позивачі у виборчій справі не звільнені від сплати судового збору, однак несплата судового збору не є підставою для залишення позовної заяви без руху. Питання про стягнення судового збору суд вирішує під час ухвалення судового рішення.

Перспективними напрямками подальших досліджень ми визначимо вироблення наукових пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-процесуального порядку захисту виборчих прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Адміністративне право : [підруч.] / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гарашук, В.В. Богущий та ін. ; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
3. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : [навч. посіб.] / [В.В. Галунько, В.І. Курило, С.О. Коросд, О.Ю. Дрозд, І.В. Гиренко, О.М. Єшук, І.М. Риженко, А.А. Іванишук, Р.Д. Саунін, І.М. Ямкова] ; за ред. проф. В.В. Галунька. – Херсон : Д.С. Гринь, 2015. – 272 с.
4. Кузьменко О.В. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) : [навч. посіб.] / О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, М.В. Пługатир, М.В. Співак. – К. : Центр учб. літ-ри, 2015. – 232 с.
5. Комзюк А.Т. Адміністративний процес України : [навч. посіб.] / А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко, Р.С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII ВР від 02.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
7. Про вибори народних депутатів України : Закон України № 4061-VI від 17.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
8. Про вибори Президента України : Закон України № 474-XIV від 05.03.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.
9. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України № 2747-IV від 06.07.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
10. Про практику застосування адміністративними судами положень Кодексу адміністративного судочинства України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом : постанова Пленуму вищого адміністративного суду України № 15 від 01.11.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015760-13>.